

חודש שבט
תשפ"ג

האגודה לטיפול חברה ותרבות מורשת
יהודי תימן מיסודו של עובדיה בן-שלום

עלון האגודה

עמותה מס' 580013522 | 09-8331325
www.teman.org.il | hatemanim@gmail.com

גיליון מס' 83

חברים המבקשים לקבל את העלון בדואר על מנת להפיץ את העלון במקום מגוריהם יכולים לפנות אלינו בטלפון או בדוא"ל

ד"ר יגאל בן-שלום

דבר נשיא האגודה

<< חודש שבט תשפ"ג

בין החברים הבאים מרחבי הארץ, למסורת יהודי תימן. בשבת זו מדגישים את החיבור לשורשים ולמנהגי אבות. בשבת זו השתתפו מאות חברות וחברים מרחבי הארץ. את החלק האמנותי הוביל הזמר והיוצר אהרון ירימי, עם הקלידן טל עוזרי. המשתתפים זכו לשמוע הרצאות מרתקות מטובי החוקרים והמלומדים.

הפסוק "כי האדם עץ השדה" (דברים כ, יט) מלמד אותנו כי כשם שעץ צומח בתוך האדמה, נטוע ותלוי בשורשים, כך גם האדם צומח בקרקע תרבותית ממנה הוא יונק והיא מקור לאורח חייו ולהתנהלותו כאמור לעיל. לאגודה לטיפול חברה ותרבות מסורת רבת שנים בגילוי שורשים אלה והפיכתם לענפים פורחים של תרבות ומסורת לרבים. השנה, נזכה לשלב בין הטבע לבין תרבות יהודי תימן. יער יהדות תימן בפרוודור ירושלים שודרג, ובחודש הבא כל המבקר ביער יזכה לחוות את פירות השדרוג. ביער תהיינה עמדות לאורך מסלול הליכה מרהיב ביופיו. בעמדות אלה ניתן יהיה לקרוא על היבטים שונים של תרבות יהודי תימן. באמצעות סריקת הברקוד נלמד על היסטוריה, עליות

החודש החמישי לחודשי השנה מבריאת העולם, והחודש האחד עשר לחודשי השנה בתורה ליציאת מצרים, הוא חודש שבט. חודש שבט מתקשר בתודעתנו עם עצים, פריחה, הקשר בין האדם לעץ השדה. כמו שעץ השדה קשור לאדמה, מקור גידולו, כך האדם קשור למורשת אבותיו, למסורת שהיא אדמת גידולו והתפתחותו. עץ ללא שורשים, עץ שניתק מאדמתו - מתייבש ומת. אדם כפרט או אדם כחלק מחברה, ללא התייחסות למקורות, למסורת, למורשת - תלוש הוא בעולם.

ט"ו בשבט, נקבע ע"י חז"ל כ"ראש השנה לאילן". יום זה יחול תמיד סמוך לפרשת "בשלח" - שבת "שירה", שירת הים. לפני כ-110 שנים, בעקבות התנועה הציונית, קבעו את ט"ו בשבט כיום לנטיעת אילנות. מעשה הנטיעה בא לסמל את הקשר בין העם לאדמתו. תימא - האגודה לטיפול חברה ותרבות, תיעוד ומחקר קיימה בשבת פרשת בשלח, שבת "שירה" התכנסות של חבריה לימי עיון, לימוד ושירה. התוועדות זו של חברי האגודה באה לסמל את הקשר

האגודה יחד עם האמן והיוצר אייל ווהב, בהשתתפות ארבעה עשר נגנים. הכינוס יתקיים ב כ"ב - כ"ד שבט, 13-15 בפברואר. אנו ממשיכים בסדרה של השעורים על יהדות תימן במסגרת הקורס הדיגיטלי "מבוא לחקר יהדות תימן". השנה מקיימים אנו את המחזור הרביעי של הקורס, העומד להסתיים בחודש הקרוב. הקוראים מוזמנים לעקוב אחר פרסומי האגודה, באתר האגודה לטיפוח חברה ותרבות, וכן בפייסבוק, ולקבל מידע על הפעולות המתוכננות של האגודה במהלך השנה.

קהילות, יצירה תרבותית והוקרה לנספים בדרך מתימן לארץ ישראל. האגודה השכילה לפתח מערכת דיגיטלית משוכללת אשר מעמידה לרשות המתעניין, ידע ונתונים המעשירים את המעיין והמתעניין בקורות יהודי תימן ותרבותם. בחודש שבט נקיים את הקונגרס הבינלאומי השמיני לחקר יהודי תימן. הכינוס יתקיים בירושלם במכון בן צבי. נזכה להאזין ליותר משלושים מרצים אשר יציגו חידושים בתחום חקר יהודי תימן. בערב הפתיחה תופיע לראשונה התזמורת התימנית שהקימה

פרופ' יוסף יובל טובי

יהדות תימן תחת שלטון האסלאם

« החמרת חוקי האפליה נגד היהודים בספרי ההלכה הזיידים

להיות מושפעת מכתבי ההלכה של מלומדים סונים, אם מן הממלכה הממלוכית במצרים ואם דווקא מאסכולת ההלכה הַחֲנַפִּלִית, שִׁחְסָה ליהודים היה מחמיר מאוד, כגון אבן תימִיָּה (1263-1328) ואבן קִיִּם אֶלְגִ'וּזִיָּה (1292-1350) שחיבורו 'אַחְפָּאם אֶהֱל אֶלְדִ'מָּה' (משפטי בני החסות) מייצג גישה מחמירה מאוד באסלאם הַסֵּנִי כלפי היהודים והנוצרים. גישה קיצונית זו השפיעה על כמה מחכמי הזיידים במאה הט"ו, כגון

הכת הזיידית, שהייתה פלג ייחודי בתוך השיעה, לא אימצה את חוקי האפליה החדשים שנקבעו מדי פעם בפעם בממלכות האסלאמיות הַסֵּנִיות. וכך, עם התבססותה בתימן בסוף המאה התשיעית, השתיתה את יחסי השלטון עם היהודים על המסורת המוסלמית הקדומה מראשית האסלאם. אך במאה הט"ו חלה התפתחות חמורה מאוד ביחס למעמד היהודים בתימן. מסיבות שעדיין לא נתבררו, החלה ההלכה הזיידית

ביחס לכולם או לחלקם, אם לא נבדלו מהם האחרים בדיבור או במעשה, וכן הברית עם מי שנמנע מ(לשלם את) הג'זיה, אם הייתה מניעה מלהכריחו, וכן מי ששכב עם מוסלמית או נאף עמה או הרג מוסלמי או פיתה או הצביע על ערוותו או שדד בדרך".

נקל לראות, כי סעיף זה מושפע ממסמכים סְנִיִּים ביחס לבני החסות, כלומר 'ברית עמר' ('עהד עמר') ופקודות ממלוכיות, שכן ההתייחסות לכנסיות ולצלבים אינה שייכת כלל למציאות בתימן, שבה כל בני החסות היו יהודים. מכל מקום, רוב חוקי האפליה המפורטים במסמך זה הם חידוש גמור ביחס להסכם שערך אלהאדי אלא אלחק יחיא, האמאם הזיידית הראשון, עם היהודים בשנת 897. אולם ההלכה החמורה ביותר מבחינת היהודים שנקבעה בספרות הזיידית במאה הט"ו הייתה כפיית האסלאם על יתומים יהודים, הלא היא 'גזירת היתומים' המפורסמת, שמירה את חיי יהודי תימן יותר מכל עניין אחר שבינם לבין השלטון הזיידית. גזירה זו מופיעה לראשונה בכתבי ההלכה של הזיידים בספר 'שרח אלאזהאר', שהוא פירוש על ספרו הנ"ל של האמאם אבן אלמרתצ'א. מחבר

האמאם הזיידית אחמד אבן יחיא אלמרתצ'א (1373-1437), שספרו 'כתאב אלאזהאר' (ספר הפרחים) נעשה אחד משלושת ספרי היסוד החשובים ביותר של ההלכה הזיידית ועליו נסמכו האמאמים וחכמי ההלכה באמאמות הזיידית כשקבעו את מדיניותם כלפי היהודים. להלן הסעיף המרכזי בעניין מעמד בני החסות, שבתומן היו למעשה כולם יהודים: "ונכון הוא לקיים את הסכם הפשרה לעולם עם הפרסי או הפתאבי (נוצרי או יהודי) באמצעות הג'זיה. ולא ייחשבו לתרביין (אלו שחובה להילחם בהם) ויחויבו ללבוש בגד שיש בו כדי להבדילם ויש בו הכנעה, כגון אבנט ולבישת סימן מפלה וגזיזת מרכז הבלורית. ולא ירכבו אל לרוחב (כמנהג הנשים, לאות השפלה). ולא יגלו את דגליהם אלא בכנסיות ולא יבנו בתי פולחן חדשים ומותר להם לחדש מה שנחרב. ולא ישכנו מחוץ לרבעים שלהם אלא ברשות מן המוסלמים לתועלת כלשהי. ולא יגלו את צלביהם בחגים אלא בבתי הפולחן. ולא ירכבו על סוס. ולא יגביהו בתיהם מעל לבתי המוסלמים. וימכרו עבד מוסלמי שקנוהו או רכשוהו באופן כלשהו... הברית תבוטל

פירוש זה הוא האמאם הזיידית
עבד אללה אבן אבי אלקאסם
(מת בשנת 3/1472), שנודע בכינוי
'אבן מפתאח'. וכן הוא כותב ביחס
לילד ד'מי, כלומר בן חסות, הנמצא
במדינה מוסלמית, שהוריו נעדרים:
"ודע כי הילד מוסלמי, כלומר
יחולו עליו חוקי האסלאם אם
התאסלם אחד מהם (מהוריו) ואף
אם יהא (ההורה) אחד כופר. וכן
ייקבע שהילד מוסלמי (כשהוא)
בלי הוריו, בהיותו בארצנו בלעדי
שניהם".

הלכה זו, שלא היה לה כל זכר
בתימן מאז ראשית האסלאם, ואף
לא בארצות מוסלמיות אחרות,
מקורה ברעיון של ה'פְטְרָה',
כלומר הזהות הדתית הראשונת
של כל אדם. לפי תפישה זו,
האסלאם היא הדת הטבעית של
כל אדם, ורק אם נולד להורים
בני דת אחרת (יהודים, נוצרים
או פרסים), הם זכאים לגדלו
בדתם. אבל אם מסיבה כלשהי
נמנע מהם לגדלו, פוקעת זהותו
הדתית שבאה לו עם לידתו מכוח
הוריו והוא חוזר לדתו הטבעית,
כלומר האסלאם. מכאן, שחובה על
השליט המוסלמי לגדלו כמוסלמי.
הנה כך כתב אבן קַיִם אלג'וּזִיָה,

המציג את דעות אחמד אבן חַנְבַּל
(780-855), הקיצוני שבין ראשי
האסכולות ('מדאהב') שבאסלאם
הסְנִי, בסעיף הדן ב'משפטי
ילדיהם' ('אחכאם אטפאלהם')
של בני החסות: "כיוון שהילד
אינו ברשות עצמו, אין מנוס מכך
שיהיה לו אפוטרופוס השומר
על האינטרסים שלו ויהיה כרוך
אחריו. והיותר נכון שייקבעו לכך
ההורים... ומוכרח הוא מכך שיגדל
בדתם כפי שהוא גדל בלשונם.
ואם ייבצר ממנו להיספח אל
הוריו בגלל מוות... יש להורות
על אסלומם של הילדים אם
מתו שני הוריהם או אחד מהם...
היא הדעה הנזכרת במפורש מפי
אחמד (אבן חַנְבַּל) והיא שנבחרה
על ידי כלל חבריו. הביאו ראיה
לדבריהם את דבר הנביא...: 'כל
נולד נולד בתכונתו הטבעית, אלא
שאביו עושהו ליהודי, לנוצרי או
לאמגושי'".

אמנם ביצוע הלכה זו למעשה
נודע רק לאחר האמאמים הזיידים
החזירו לעצמם את השלטון בתימן
במאה הי"ז, אך היא הייתה הקשה
מכל חוקי האפליה הייחודיים
שניחתו על ראש יהודי תימן
ושגרמו להם סבל ללא נשוא.

<< מארי שלום יוסף עראקי

מארי שלום נולד בצנעא שבתימן בשנת ה'תר"ג (1843) לאביו הרב יוסף עראקי. בשנת ה'תרמ"ב (1881) עלה עם הוריו ובני משפחתו לישראל במסגרת עליית "אעלה בתמר". תחילה השתכנה משפחתו בכפר התימנים - כפר השילוח, ולאחר מכן עבר להתגורר בשכונת "משכנות ישראל". לפרנסתו עסק בכתובת שטרות בבית הדין, ובהמשך בצורפות. בשנת ה'תרמ"ו (1886) יצא בשליחות כשד"ר מטעם כוללות העדה הספרדית לערי הודו ותימן, וביקר בקולקטה, מובמאי, קוצ'י, סינגפור ותימן (כולל העיר עדן,

שהייתה בשליטה בריטית באותה תקופה), ובחודש טבת ה'תרע"ז (ינואר 1887) חזר לירושלים. בשנת ה'תרס"ה (1905) ייסד בשכונת משכנות ישראל שבירושלים את בית הכנסת התימני "נווה שלום" (ראה עליו במדור "בתי כנסת" בעלון זה) על שטח שקנה לפני כן. שימש כמנהיג העדה התימנית בירושלים יחד עם הרב יחיא צארום, וכשעלה נושא ההיפרדות מוועד העדה הספרדית, נמנה עם התומכים בהיפרדות, בעוד שהבר צארום נמנה עם המתנגדים למהלך. לאחר ההיפרדות מועד העדה הספרדית בשנת ה'תרס"ח (1908), מונה לשמש כאב בית הדין של העדה התימנית בירושלים, וכיהן במשרה זו עד לפטירתו. ע"פ המסורת המקובלת, היה הראשון מבני עדתו שנשא בתואר אב בית דין בישראל. חיבר חיבור בשם "יד שלום", בנושא חידושים ודקדוק השפה העברית. נפטר בכ"ד בטבת ה'תרע"ז (18 בינואר 1917). אחיו היו הרבנים שלמה וחיים עראקי, מחשובי וממנהיגי העדה התימנית בירושלים

<< נשות חיל במחתרות

רחל צברי - מסתערבת, לוחמת ומפקדת בהגנה

רחל צברי

מהיישוב בצבא הבריטי במהלך המלחמה פן יפגע הדבר בכושרה הארגוני והמבצעי של ההגנה. עם פרוץ מלחמת העצמאות חדלה ללמוד ופיקדה על חיילות חובשות ועל אלה שלחמו בירושלים.

לחיים הציבוריים היא נקראה בכנסת השנייה (1952), ובכך הייתה לאישה הראשונה ממוצא מזרחי שכהנה כח"כית. היא כיהנה עד הכנסת השישית (1969) במסגרת מפא"י על גלגוליה הארגוניים השונים. במסגרת כהונתה הציבורית היא פעלה רבות במסגרת ועדות רבות הקרובות

ב-27.7.1909 נולדה רחל בתל אביב במתחם מגורים שבין שכונת "הכרם" לשכונת "מחנה יוסף", בת לסעדיה וזרה (עולי תימן), ואחות לשני אחים ושלוש אחיות נוספות (אסתר, שמחה ורבקה). אורח החיים בביתם היה מסורתי והמשפחה התקיימה בדוחק כלכלי. עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה נדדה המשפחה בין הערים והמושבות בארץ. תנאי הדיור בפחונים הרעועים והמחסור במזון דרדו את מצבה הבריאותי של האם ושל שני אחיה, שנפטרו בסג'רה. לאחר הלווייתה של האם והילדים גורשה המשפחה לחיפה, שם נשאר עד לתום המלחמה וכיבוש הארץ על ידי הצבא הבריטי.

בשנת 1917 שבה המשפחה לתל אביב ורחל החלה ללמוד בבית הספר "חובבי ציון" והצטיינה בלימודיה. בגיל 12 הצטרפה ל"צופים", ומאוחר יותר שימשה שם כמדריכה. בשנת 1940 החלה ללמוד לתואר ראשון באוניברסיטה העברית ובמקביל לימדה בירושלים לצד פעילותה המבצעית בהגנה. רחל התנגדה לשירות צבאי של נשים וגברים

מרים יפת

הרשו נא לי לסיים פרק משנה זה בציטוט אם שכולה הגב' מרים יפת ממחנה יוסף ששכלה את בנה יחידה יוסף איש לח"י בהתקפה על בתי המלאכה בחיפה, וזו תמצית דבריה: "לא בין הנשים הלוחמות נמנית... אך עתה אחת עשרה שנה לנפילת הבן בבתי המלאכה בחיפה אשר קורבנו הוסיף נדבך לשחרור המולדת. כמה יכאב וידאב לב אמא לחטט בפצע שטרם הגליד... מנת חלקי הייתה דאגה ותפילה חרישית וייסורים על אנושיים לשלום הבן היחיד והיקר... אך היום המר והנמהר זכור לי היטב גם בני העלה את חייו על מזבח המולדת... וכך נשפטי מרצון להתייחד ולהסתגר בביתי כשזכר הבן היקר לא מש מלבי מליבי ומזיכרוני... ותקומת מדינת ישראל אשר גיבורים אלמונים מסרו את נפשם על קידוש

לליבה: חינוך, פנים, מעמד הילד וכו'. לפעולותיה היו השלכות על עיצוב פני החינוך במדינה, תוך דאגה לשכבת מיעוטי היכולת, שממנה צמחה, וכמובן לנשים וזכויותיהן.

רחל נפטרה ב-16 בפברואר 1995 ונקברה בחולון. היא הותירה אחריה את מורשתה הרב גונית והענפה, והונצחה ברחוב על שמה בעיר תל אביב.

סיכום למען לא יהפוך ספרי לספר אישים מורחב אסתפק בנשים הללו, אשר הן מייצגות רבות מבנות תימן במחתרות: הגנה, אצ"ל, לח"י ופלמ"ח, ואצ"י מקצת מאותן בנות/נשים רבות נוספות, מוכשרות, נועזות ואמיצות: אהובה חממי-סבוראי מנחליאל מאצ"ל שנכלאה בבית לחם; ד"ר (לימים) יוכבד ריעאני מ"הכרם" אשר הייתה אחראית על מערך עזרה הראשונה באצ"ל; אסתר נהרי-כלב - הלוחמת האמיצה מהפלמ"ח; הדסה ירימי, נחמה כהן, יהודית עמר ושרה שמעוני-יועץ - בוגרות קורס מ"כים בהגנה; יהודית מגורי הכהן ("חמדה") מהלח"י, אשר נפלה חלל בעת פעילותה המחתרתית; שושנה ג'מיל החובשת באצ"ל שנפלה חלל. ישנן כמובן בנות ונשים רבות נוספות אשר היו מוכשרות, נועזות ואמיצות שהספר מתקשה להכילן.

והבריגדה. כמו כן אנשיה פיתחו קשרי רכש חיוניים במדינות שונות ובמקביל הגבירו את ייצור אמצעי הלחימה במפעלי ה"תעש".

מלחמת העצמאות פרצה מייד עם החלטת האו"ם מס' 190 על חלוקת הארץ והקמת מדינה יהודית ברוב שטחה (19 בנובמבר 1947). באותה העת ההגנה היוותה את הכוח הלוחם המאורגן שהגן על היישוב היהודי, וכל אחד מאנשיו התמקדו במשימה זו. זאת עד שקמה המדינה במאי 1948 ותפקיד זה נמסר לידי צה"ל.

עולי/יוצאי תימן השתלבו במחתרות השונות, כל אחד ממניעיו הוא, ולחמו כתף אל כתף לצד חבריהם מהעדות השונות לטובת השגת היעד הסופי. יש כאלו מביניהם שלא זכו לראות את המדינה הריבונית, יש כאלו שנפצעו בקרבות עד להקמת המדינה ויש כאלו שנפלו חלל במלחמת העצמאות.

כולם, ומבלי יוצא מן הכלל, ראויים להצדעה מצד כלל תושבי המדינה מכל הגוונים הפוליטיים והחברתיים ומכל עדות ישראל. שכן גם מתנדבים אלו הם פיסה/מקטע מאותו "מגש של כסף" שעליו הוגשה לכולנו המדינה (כשירו של המשורר המיתי נתן אלתרמן); ואף כי שמעתי לאחרונה על פיחות של מילים אלו בקרב חוגים מסוימים בחברה - אצלי הן גוברות ומעצימות מיום ליום!

ה' זכים וטהורים, תהיה נחמת כל אם שכולה בישראל, אמן".

גרוני ניחר ונשנק ולבי נפעם והולם בחוזקה מעצימות ומאצילות נפשה ומילותיה. על אף שלא הכרתיה מעודי - מרים היא הגיבורה שלי לא פחות מהנופלים והנופלות המערכה. דבריה המרטיטים היוצאים מעומק נשמתה הם לדעתי מייצגים ומסמלים את מחשבות האימהות השכולות, האבות השכולים והאחים והאחיות השכולים ואת משפחת השכול בכללותה.

לסיכום שער זה אומר כי החל ממרץ 1947 ואילך, ובעיקר משעה שדוד בן גוריון (יו"ר הנהלת הסוכנות היהודית) ריבל על עצמו את "תיק הביטחון", היה זה ארגון ההגנה שנטל את הפיקוד להכנת היישוב והארגון למאבק מזויין ומקיף עם ערביי ארץ ישראל, ואף עם צבאות מדינות ערב. בסתיו 1947 היה ברור שהבריטים יפנו תוך זמן לא רב את הארץ בשל דיוני הוועדות הבין לאומיות על גורלה של ארץ ישראל. ההגנה הייתה הראשונה שהתעשתה, וכבר בתחילת נובמבר 1947 החלה ברה-ארגון במבנה של חטיבת הפלמ"ח ויצרה חמש חטיבות חי"ר מרחביות, חילות ושירותי עזר צבאיים. במסגרת התארגנות זו היא נעזרה בניסיון המבצעי הרב ובכוח אדם של משוחררי הצבא הבריטי, ובמיוחד במפקדי וחיילי הבאפס, הגדודים הארץ ישראלים הרגלים

<< / חלק יח: שירי עלילה היסטוריים, אישיים או אגדיים

תימן ומשקלם המכריע בהנצחת אירועים נשכחים או מעומעמים נובעת מן העובדה שהכותבים העדיפו ברוב המקרים להנציח את קורות ימיהם ואת חוויותיהם בדברי שיר. לשיר היו מהלכים בקרב בני הקהילה, ואלה העתיקוהו הרבה ושילבוהו במסיבותיהם בזמרה ובריקוד (המעניין הוא ששירי קינות אלה היו לא רק מושרים ברגש ובדמעה, אלא אף היו מלווים בריקוד), וכך זכה לתפוצה ולאריכות ימים. מסיבה זו נכתבו רוב שירי העלילה המקומיים בלשון הערבית אשר דיברה אל לב השומעים וריגשה אותם ביותר.

כדוגמה מובהקת לחשיבותם ההיסטורית של שירים אלה ישמשו שירים שלמים וחלקי שירים שנכתבו על גלות מוזע (תל"ט-ת"מ, 1679-1680), שהיא אולי הגזירה הקשה ביותר שידעה יהדות תימן בגלותה. הגזירה המיטה שואה על יהדות תימן, אלפי יהודים נכחדו, קהילות ונקודות יישוב יהודיות נמחו, בתי כנסת ואוצרות ספרים היו למאכולת אש, לחורבן ולכליה. בהעדר כרוניקות מלאות על מאורעות מוזע משמשים השירים והקינות שנכתבו בעיצומו של המאורע מקור בעל חשיבות עליונה לחקר המאורע. עוצמת הצרות והמכות שסבלה יהדות תימן הותירה בה צלקות עמוקות והשרתה על שירתה אווירת יגון ונכאים, ועד לדור האחרון ממש המשיכו

גם בנושא מאורעות הימים בחיי קהילות תימן נכתבו שירים רבים, ורבים מהם הם תגובה למה שאירע בימי מחבריהם ובמקומם. בשירים מהסוג הזה באו לידי ביטוי גזירות ופרעות, מלחמות ומרידות, ימי מצור, בצורות ורעבונות. הפרעות המתועדות ביותר בשירה הן הפרעות ביהודי צנעא בפסח תקע"ח (1818), והידועות בפי יהודי תימן בשם 'טמעת בכיל' (=שוד בכיל). תימן השחונה והפרימיטיבית ידעה שנות בצורת ורעבונות רבים מספור. למכות הטבע נוספו שנות מצור ורעב במלחמות התורכים בתימן. ר"ש שבזי מתאר בשלושה משיריו שני רעבונות שפקדו את תימן בשנים תי"ט (1659), תל"ז-תל"ח (1677-1678). הרעבון בשנים תקפ"ה-תקפ"ז (1825-1827) תועד בין היתר בקינה של אחד בשם סעודי. הרעב הנורא בשנת תקצ"ו (1836) תועד בעצם ימי המוראות בידי משורר בשם עודד. הרעב הכבד שפקד את תימן בשנת תרנ"ח (1898) תועד בשיר של ר' אברהם צנעאני (אבצ"ן), סוף המאה הי"ט וראשית הכ'. המזעזע מכולם היה המצור שהטילו התורכים על צנעא הבירה בין השנים תרס"ג-תרס"ה (1903-1905), ונודע בשם "חוזת אלנפר" (=מצור חופן התבואה). המאורע הפיל חללים רבים ותועד בכרוניקות ובשירים. שכיחות השירים הללו בשירת יהודי

משוררים ומושכי-עט לעת מצוא לתאר את מצוקות זמנם בשירה. לא בכדי ממלאים שירים אלה תפקיד בעל חשיבות ראשונה במעלה בתיעוד ההיסטורי של יהודי תימן, שכן לעיתים מהווה השיר מקור יחיד למאורע, ויש שהוא משלים את ידיעותינו ממקורות אחרים. חשיבותו ומהימנותו של החומר ההיסטורי הגלום בשירים אלה אינה מוטלת בספק, שכן הם נכתבו בידי משוררים שהיו עדים להתרחשויות. בזכותם של שירים כאלה הונצחו מאורעות, שמות ישובים יהודיים וכן פרטים ביוגרפיים על חיי קהילות ואישים, ואלמלא הם ספק אם היו נודעים לנו אי פעם. אמנם שירת יהודי תימן רובה ככולה היא שירת הכלל, אך אפשר למצוא בה גם שירי עלילה אישיים המספרים במה שאירע לכותביהם. מר"ש שבזי ידוע שיר המספר מעשה שבו נקלע המשורר ליד שדה של איכר ישמעאלי שעה שזה היה חורש את שדהו. הוא אמר לו שלום, והישמעאלי במקום להשיב 'עליך אלסלאם' (=עליך השלום) כמקובל, ענהו 'עליך אלסלאל'

(=עליך הסלים), וזאת על מנת לא להעניק ברכת שלום למי שנחשב בעיניהם לכופר. כתגובה חיבר שבזי את השיר הזה שבו הוא מוכיח את איש ריבו, ומספר בייחוסו הרם של זרע יעקב, בטוהר מעשיהם ומעשי נסים שאירעו לאבות האומה. שיר נוסף מסוג זה הוא שירו של ר' יפת אברהם התעזי המספר מעשה שבו נקלע המשורר לחתונה של נכרים, ותוך כדי החיננה נגנבה גלימתו. השיר כתוב בנימה סאטירית ורצוף בגידופים איומים על ראש הגנב. המשורר ר' אברהם צנעאני (אבצ"ן) מספר בשיר מסוג 'קציד' על גניבת קדירת החמין שלו שהוטמנה לשבת, ושיר אחר מספר על יהודי שנשדד. עוד שני משוררים מספרים לנו על תלאות מאסרם בצנעא הבירה, ואחד מספר על מסעות נדודיו בכמה מקהילות תימן, ויש שהנציחו בשיריהם סיפורי עלילה שיסודם בסיפורי עם.

* מתוך ספרו של ד"ר יהודה עמיר, "ישקף - שירת רבי יוסף בן ישראל". ניתן לרכוש באתר האגודה בעלות של 80₪.

סידור רבנו שלמה בר נתן אלג'בלי הרב עמרם עוזירי

כי מחבר הסידור הוא חכם בשם רבי שלמה בן נתן מסג'למסה מחכמי צפון אפריקה. החוקרים קיבלו את דעתו של שטיינשניידר למרות שלא הביא כל ראיה לדבריו.

במאמרו החשוב "עיונים בסידורו של ר' שלמה בן נתן" מרחיב מרדכי סבתו בין היתר אודות מקום מושבו של רשב"ן. הוא מציין ארבע תיאוריות של חוקרים. הראשונה של משה שטיינשניידר שסבר

התיאוריה השנייה היא של החוקרים ש' צוקר וא' ווסט שקראו תיגר על קביעתו של שטיינשניידר מטעמים שונים, לדוגמא, מקומו של מעתיק כת"י אוקספורד POC.262 היה בקלעת ברקא שמוזהה באזור כורדיסטן, כמו כן, בשטר מכירה שמופיע באותו כת"י נכתב "סדור ג'בלי לרבינו שלמה ז'צ'ו'ק'ל". צוקר ווסט סבורים כי "ג'בלי", פירושו מאזור "ג'באל", חבל ארץ במערב פרס הגובל בכורדיסטן. סבתו מחזק את דבריהם בכך שנמצא סידור לחכם קראי שהושפע מסידור רשב"ן ואף מזכירו במילים "סידור ר' שלמה אלג'בלי". עם זאת, סבתו סבור כי אזכור "קלעת ברקא" אינה ראייה למקומו של המחבר רשב"ן אלא של מעתיק הסידור. הוא אמנם מסכים שהמחבר חי במזרח (כל כת"י של הסידור מזרחיים ולא מערביים), אולם יתכן שרשב"ן חי בסוריה או בלבנון או באזור סמוך. תיאוריה שלישית המובאת במאמר היא של מ"ע פרידמן הוא טען שמכת"י ניו יורק ENA 3063.7 למדנו שכינויו של המחבר רשב"ן היה "אלגבילי", נתון זה יכול ללמד שמוצא משפחתו היה מן העיר ג'ובייל שמצפון לבירות שבלבנון. אמנם פרידמן עצמו העיר שכיוון שזה היה כינויו של אביו, נראה שהוא עצמו לא חי שם. תיאוריה רביעית הציעה א' ארליך הוא הצביע על קרבה מיוחדת שבסידור רשב"ן לסידור ארם צובה. מהקרבה לנוסח אר"ץ ומכך שלפי פרידמן מוצא

משפחת רשב"ן מהעיר ג'ובייל שמצפון לבירות, מניח ארליך שסידור רשב"ן נוצר בסביבה שאינה רחוקה מאזור זה. וכך מסכם סבתו: "אף שאין בכל הראיות הללו הוכחה חותכת לסברה זו, מכל מקום הצטברות הראיות הנסיבתיות יש בה ידיים מוכיחות לתיאוריה זו, והיא עדיפה על התאוריות האחרות".

לאחר העיון בתיאוריות הנ"ל, ולאור הבנה נכונה של התואר "ג'בלי" ולאור נתון חדש-ישן שאזכיר מאת פרופ' שלמה דב גויטיין, נראה ברור כי מוצא הרשב"ן הוא מתימן. ראשית, הכינוי "ג'בלי" מתאר אדם שבא מג'בלה ולא כהשערת צוקר ווסט שכביכול בא מג'באל. אדם הבא מג'באל מכונה "ג'באלי" ולא "ג'בלי". גם הכינוי "גבילי" הנזכר באחד מכת"י הוא כת"י מאוחר, בעוד שבכ"י המיוחס נכתב "ג'בלי". כת"י המיוחס מקבל חיזוק מסידורו של החכם הקראי המכנה את הרשב"ן גם כן בתואר "אלג'בלי", ואף מ"ע פרידמן כתב לי שאכן עדות החכם הקראי היא תנא דמסייע לכך שרבי שלמה היה ג'בלי ולא ג'בילי. שנית, לא ידוע לנו על חכם בשם רבי שלמה ג'בילי וגם לא "ג'באלי", אולם בהחלט ידוע לנו על חכם בשם רבי שלמה ג'בלי. שלמה דב גויטיין כתב בהרחבה על חכם ידוע בחכמה וביראה ששמו רבי שלמה ג'בלי שאפילו הרמב"ם חרד לכבודו, וכך הוא כתב: "קודם כל מן הראוי להצביע על תשובה אחת של הרמב"ם, שמשמעותה האמיתית נתבררה

רק כעת עם פרסום מקורה הערבי ע"י הד"ר יהושע בלאו, היא תשובה ק"י בהוצאת "מקיצי נרדמים", שנת תש"ח עמ' 190. שם מסופר, בשאלה שהופנתה אל הרמב"ם מן העיר אלקאהרה, שה"רייס" - "הראש", ואין לברר בדיוק מה היתה משרתו - אמר דבר תורה לפני הקהל קודם הוצאת הספר כפי מנהגו והתחיל בגופי תורה והביא ראיות מעניני הפרשה ומדברי הנביאים וממאמרי חז"ל, אז אמר שלמה הידוע בשם "אלג'בלי", בשעה שהרייס דרש: עד מתי פטפוטים אלה? כל מה שאמרת הם דברים בטלים, שאין לשמעם ואין להבינם. השואל מעיר שמעולם לא שמעו ולא ראו כמעשה הזה, וחוקר, מה יש לעשות לאיש, שכה פגע בכבוד התורה ובכבוד הרייס. מעניינת תגובתו של הרמב"ם. נוסח הדרש היה מצורף לשאלה, והרמב"ם מעיר שלא היו אלה אלא הדברים המקובלים בפי הדרשנים ולא היה טעם להלבין פני הרייס בשבילם. אבל, מוסיף רבנו, לו היה הפוגע לא אותו חכם, היינו מגנים אותו וקובעים מה שהוא חייב. ואולם מאחר שהוא ידוע ביראת שמים ובחכמה, אינו ראוי לאמר

עליו דבר, עד אשר ישמעו דבריו, הואיל והתורה הקדושה חייבה להדר תלמידי חכמים ולהכריעם לכף זכות. על כן מוטב להעלים עין מכל השאלה הזאת. אלא שהרייס הנפגע, אם יעמוד על כך, יוכל לתבוע את החכם הנ"ל לדין". "אלג'בלי" אינו אלא איש הבא מן העיר ד'ו אלג'בלה. ד'ו אלג'בלה היתה בימים ההם הבירה של ארץ תימן, וישבו בה שלוש קהילות יהודיות. אחת מן צנעא, אחת מן העיר אלתאדי, "ראש גלות", כלומר מושב יהודים קדום, ששרידים ממנו הגיעו למדינת ישראל עם העלייה של שנת 1949, ואחת מן שבעאן, עיר, שעדיין לא מצאתי לה זכר, ומי שידוע עליה, אודה לו, אם יודיעני. שלמה אלג'בלי היה איפוא חכם תימני, שישב בעיר המלוכה אלקאהרה, ולא נשא פנים לרייס הדרשן המכובד והטיח כלפיו דברים, שלא נשמעו כמוהם באותה חברה של גדולי מלכות ועשירים. אך מתשובת הרמב"ם ניכר, שהיה מכבד מאוד את החכם התימני ונזהר מלהכלימו. נראים הדברים שר' שלמה אלג'בלי אינו אלא "רב שלמה הרב אלימני" הנזכר בכמה מכתבים

מרדכי סבתו, גנזי קדם, כרך י"ז תשפ"א. מכון בן צבי, עמ' 101.

מ' שטיינשניידר, "על דבר סידורו של ר' שלמה בר' נתן אלסגלמאסי... מתוך כ"י הנמצא באוקספורד", כרם חמד, ט, ברלין תרט"ז, עמ' 37-42. ש' צוקר וא' ווסט, "מוצאו המזרחי של סידור ר' שלמה בר' נתן וייחוסו המוטעה לצפון אפריקה" קרית ספר, סד, תשנ"ב-תשנ"ג עמ' 737-746. מ"ע פרידמן, "הערה בדבר מקום חיבור הסידור של ר' שלמה בר' נתן", קרית ספר, התשנ"ח, עמ' 151-154.

א' ארליך, "נוסח תפילת שמונה עשרה בסידור ר' שלמה בר' נתן ושאלת מוצאו של החיבור", כנישתא, ד, תש"ע, עמ' ט'-כ"ו.

כך כינהו סבתו במאמר, כיוון שהוא מועתק מכת"י המחבר רשב"ן.

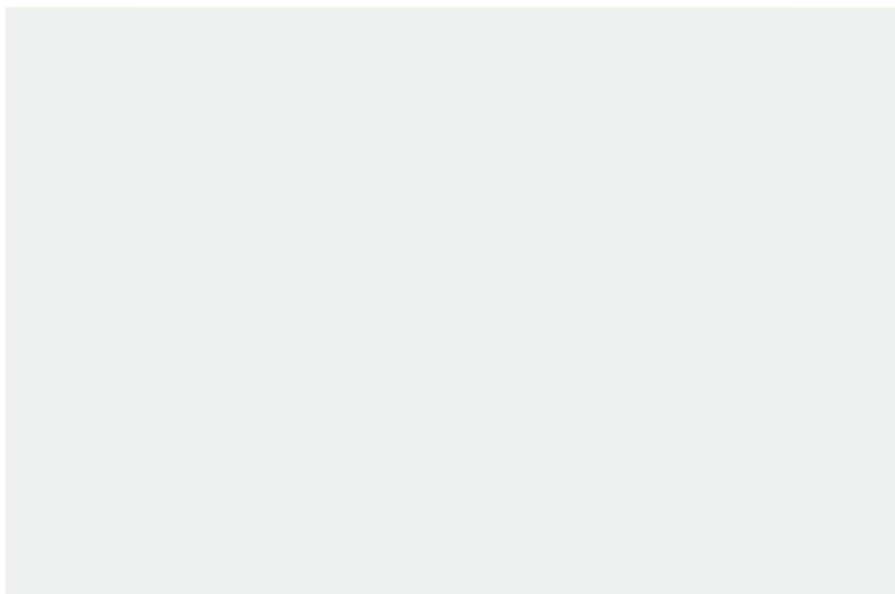
ש' ד' גויטיין, "תימנים בירושלים ובמצרים בתקופתם של הרמב"ם ושל בנו ר' אברהם", קובץ הראל, תל אביב, ה'תשכ"ב, עמ' 133-148.

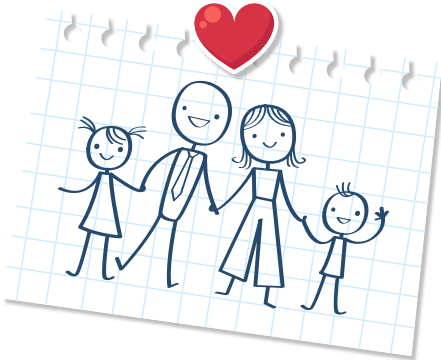
כלומר, הרב שלמה בר נתן היה דיין בבית הדין בעדן. בית הדין הזה היה מפורסם מאוד באותם הימים עקב מיקומו המרכזי בסחר הודו. נראים הדברים כי רבי שלמה בר נתן הדיין הפליג מהעיר עדן שבתימן למצרים והתגורר בקאהרה. שם נודע הוא ליהודי מצרים הן מצד מעמדו והן מצד חכמתו ויראתו.

לסיכום, ע"פ כינוי אלג'בלי של מחבר הסידור הרשב"ן, ובתוספת דברי גויטיין אודות החכם הידוע רבי שלמה אלג'בלי שחי במצרים, נראה ברור כי מוצאו של מחבר סידור הרשב"ן אלג'בלי הוא מתימן.

מן הגניזה וביחוד של בנו "אברהם בן רב שלמה הרב אלימני" עיי"ש עוד בדברי גויטיין שהרחיב אודות הבן רבי אברהם בן רבי שלמה שעלה לארץ ישראל וכיהן כדיין בירושלים. נתון חדש נוסף, בכת"י ניו יורק הנז"ל מכונה הרשב"ן בתואר "הדיין המופלג". עד כמה שידוע לי, לא נמצא בכתובים דיין בשם זה בתקופה ההיא. והנה, בספר הודו ב' התפרסמה איגרת מאת בית הדין בעיר עדן שבתימן בראשותו של האב"ד רבי סעיד בן מרחב, איגרת זו שנשלחה למצרים, חתומה ע"י האב"ד רבי סעיד ודיינים נוספים. החתימה הסמוכה ביותר לחתימת האב"ד היא של "שלמה בר נתן נ"ע",

שלמה דב גויטיין ז"ל ומרדכי עקיבא פרידמן, ספר הודו ב', מצ'מון נגיד ארץ תימן וסחר-הודו, מכון בן צבי, ירושלים תשע"א, עמ' 477-497.

מאלימות פיזית. חשוב לא פחות להיכנס מידי פעם ולצפות באילו אתרים הילד משוטט ולא להשאיר את הנושא ללא השגחה.

זיכרו:

- אין זה חדש שילדים עלולים להיקלע לאלימות פיזית במסגרת בית הספר או השכונה.
- היום נוצרה אלימות ברשת שהיא מסוכנת לא פחות מהאלימות הפיזית ותוצאותיה עלולות להיות ארוכות טווח.
- העלו את נושא הנזק בהפצת סרטונים כחלק מהשיח בבית תוך הבאת דוגמאות שימחישו את הרצינות שבה יש להתייחס לנושא.
- לצערנו יש ילדים שמתחילים את ההפצה אם מתוך רצון להיות חשובים או מתוך חוסר בטחון שמתבטא בסוג כזה של אלימות
- מודעות שלנו – ההורים – יכולה לסייע בעצירת שרשרת ההדבקה המסוכנת הזו

השבוע פורסם מקרה מזעזע על אלימות שהתרחשה באחד מבתי הספר בארץ. ילדים הפשיטו נער חבר כיתתם, צילמו אותו במערומי ותוך זמן קצר הפיצו את הסרטון ברשת. הורי הילד המסכן פנו למשטרה וזו החלה לחפש את מקור הנגע אולם הנזק כבר קרה. ולא נדע מה יקרה עם הנער הזה בעתיד.

אז איך המקרה הזה קשור אלינו ההורים?

ובכן, עובדה ידועה היא שמגיל יחסית קטן אנחנו מספקים מכשירי טלפון חכמים לילדים. אולי גם מגבילים אותם בתחילת הדרך במשך זמן השימוש במכשיר ובעוד כללים. אנחנו יודעים גם שהילדים של התקופה הזו שנולדו לתוך עולם טכנולוגיה עשיר מקבלים גרויים בכל רגע ובכל שניה ממכשירי הטלפון או מהטלויזיה. לא כולם מודעים לכוח ההרסני של המכשירים הללו ולצערנו כמו במקרה לעיל ילדים עלולים להיפגע בדרך שאין לדעת את סופה. אלימות פיזית במסגרת בית הספר או מרכז שכונתי היא נושא מוכר. לצד אלימות זו והתפתחות הטכנולוגיה נוצרה גם אלימות מסוג חדש – אלימות ברשת, אלימות ברמת סיכון לטווח קצר ולטווח מאוד ארוך.

לכן, חשוב לנהל שיח קודם כל בבית. להסביר לילד שאם הוא מקבל סרטון במכוון או בטעות הוא לא צריך להיות חוליה בשרשרת ההפצה. ההסבר צריך להיות מלווה עם הנזק שגורמים לילד או לילדה המצולמים בסרטון. בנוסף יש לקשור את נושא ההפצה למושג האלימות ולהסביר לילד שהפצת סרטונים היא סוג של אלימות נפשית שהיא גרועה יותר

<< בית הכנסת נווה שלום - ירושלים

היה הראשון מיהודי תימן תושבי השכונה שחיבר את ביתו ואת בית הכנסת לחשמל. בנוסף חיבר את בתי השכונה ובית הכנסת לתשתיות מים וביוב. בתקופת פעילות תנועת המרי העברי פעלה בבית הכנסת תחנת קשר אלחוטית של ההגנה. לאחר פטירת הרב שלום חיים צארום בשנת ה'תשל"ה (1974) עברה ההנהגה לבנו סעדיה. בבית הכנסת חדלו להתקיים תפילות

בעליית אעלה בתמר בשנת ה'תרמ"ב (1882) עלו יהודים מהעיר צנעא שבתימן לירושלים. בירושלים לא קיבלו אותם קהילות הספרדים והאשכנזים והתייחסו אליהם בניכור, ורק לאחר שנוצרים תמכו בהם נחלצו לעזרתם יהודי המקום, מפני החשש מהמיסיון. בתחילה ישבו יהודי תימן בכפר התימנים בשילוח, אך סולקו משם על ידי הבריטים שחששו לחייהם. בשנת ה'תרמ"ה (1885) יצא הרב שלום

יוסף עראקי (ראו עליו במדור "חכמי תימן" בעלון זה) כשד"ר לתימן ולהודו לאסוף תרומות ליהודי תימן בירושלים, ובשובו רכש חלקת אדמה בשכונת משכנות ישראל, עליה בנה את ביתו ואת בית הכנסת שקרא את שמו "נווה

במניין בשנת ה'תש"ס (2000) בערך, מפני שרוב תושבי השכונה הוותיקים עזבו אותה. בשנת ה'תשס"ו (2006) הקימה נכדתו של הרב סעדיה צארום את קהילת "ואני תפילה" שהתפללה בבית הכנסת כתשע שנים עד שנת ה'תשע"ה (2015), אז עברה הקהילה למבנה אחר. כיום לא מתקיימות תפילות במניין בבית הכנסת, אך מתקיימים בו שיעורי תורה במשך השבוע.

שלום", על שם אבי משפחתו מארי שלום עראקי ("אלאוסטא"). נוסח בית הכנסת שייסד היה בנוסח תימני "שאמי".

לאחר פטירתו של הרב שלום יוסף עראקי בשנת ה'תרע"ג (1913) עברה הנהגת בית הכנסת בירושה לנכדו הרב שלום חיים צארום, שגדל בביתו של הרב שלום עראקי לאחר פטירת אביו בצעירותו. הרב שלום חיים חיבר את בית הכנסת לתשתיות החשמל, ובכך

**לחקור.
לתעד.
להפיץ.
היה שותף לאגודה**

תרומותך תסייע לנו להמשיך בפעילויות!

העברה בבנקאית: לחשבון האגודה בנק הפועלים (12), סניף: 612 מספר חשבון: 405222
 בדואר: שליחת המחאה לפי הכתובת: האגודה לטיפוח חברה ותרבות,
 תיעוד ומחקר, ת.ד. 1515 נתניה, 4211501

בטופס תרומה מאובטח באתר האגודה בכתובת <https://www.teman.org.il/donation>

האגודה פעילות

מוזיאון יהדות תימן | המכון לכתבי יד ע"ש יוחיא גרמי | ספריית עיין ומחקר |
 מקהלת קולותיהודי תימן | פעילות בקרב העולים החדשים מתימן | הוצאת
 כתב העת המדעי-תימא | הוצאת כתב העת - תהודה | המכון לחקר יהדות
 תימן ותרבותה ע"ש עובדיה בן-שלום | ימי עיון ותרבות | הוצאת ספרים |
 מלגות לסטודנטים